

Festetics László kísérletei közkönyvtárak alapítására

KOSTYÁL ISTVÁN

Szükségesnek tartjuk, bevezetőül, néhány szóval tárgyválasztásunkat indokolni. Nem valamiféle, a mai problémáktól való menekülés miatt foglalkozunk történeti tárggyal, hanem azért, mert a családi levéltárak — köztük a *Festetics* család levéltára is — a felszabadulás előtt, szinte hozzáférhetetlenek voltak. A történetírókat, akik a múltban betekintést nyerhettek ezekbe a levéltárakba jórészt egészen más célkitűzések vezették, mint minket. Többnyire a család megbízásából, a család történetének a megírása volt feladatuk a familiáris hiúságnak megfelelően. Elhanyagolták — általában — éppen azokat a kérdéseket, éppen azokat a tetteket, melyek, a helyesen értelmezett, közérdekből fontosak voltak. Minket ezúttal is az a cél vezetett, hogy ezekre az összefüggésekre igyekezzünk rávilágítani.

Festetics László gróf [1785—1846] *Festetics* György grófnak [1755—1819], kora egyik leghaladóbb gondolkodású főúranak, a *Georgikon* (Európa első mezőgazdasági főiskolája) alapítójának, a *Helikoni Ünnepségek* rendezőjének, a dúsgazdag mecénásnak volt a fia. *Szabó* Dezső, a család történetírója szerint „oly utód ... akiben elődeinek igen sok jótulajdonságát megtaláljuk, de akiben ezek a jelességek nem olvadtak össze oly harmonikus egésszé, hogy előzőihez mindenben hasonló lett volna.”¹ *Szabó* Dezső enyhén megfogalmazott véleményével is marasztaló ítéletet mond — és méltán — *Festetics* László felett, akinek költekező életmódja sok gondot okozott apjának. Hiszen „*Festetics* Györgynek — írja *Szabó* Dezső — nagyon komoly okai voltak arra, hogy újra meg újra megkísérelje fiának a munkához való szoktatását, mert az nem tudott leszokni a könnyelmű költekezésről.”² A *Szabó* Dezső által említett jótulajdonságainak egyikére vetnek fényt azonban azok a dokumentumok, melyekkel az alábbiakban foglalkozunk. A *Festetics* család keszthelyi levéltárában találjuk azokat az iratokat, melyek *Festetics* László közkönyvtár-alapítási szándékát bizonyítják.

A kor, melyben *Festetics* László élt, a feudalizmus bomlásának, a polgári nacionalizmus kibontakozásának kora Magyarországon. A Habsburg monarchia érdekeivel szemben a gyarmati helyzet megszüntetéséért, a politikai és gazdasági önállóságért, az osztály- és termelési viszonyok szükségszerű megváltoztatásáért, egyszóval a haladásért folytatott reform-törekvések azonban egyelőre mind kudarcot vallottak.

Elbukott a magyar jakobinus-mozgalom, mert a hazai viszonyok még nem érték meg a polgári forradalomra. Önmagában hordta az ellenmondások egész sorát az a törekvés is, mely ugyan felismerte, hogy a legnagyobb akadály a polgári fejlődés útjában a feudális termelési viszonyok fenntartása, de ennek lassú megszüntetését Habsburg-segítséggel óhajtotta megoldani.

Az egyetlen járható útnak a nemzeti nyelv kiművelése bizonyult. „A nyelvújítás és az irodalmi újjászületés harcai általános nemzeti mozgalmak voltak, nem abban az értelemben, mintha széles tömegek vettek volna részt bennük, ... hanem abban az értelemben, hogy valóban beleestek a nemzeti fejlődés csak jóval később kiszélesedő sodrába, és hogy a nyelvújítás és az irodalmi újjászületés harcaiban — ha irodalmi viták formájában is — valóban tükröződtek a polgári haladás problémái és azok az ellentétek, melyeket a polgári haladás követelményei egy mérhetetlenül elmaradt országban kiváltottak.”³

A nemzeti fejlődésnek ezt az útját kereste és támogatta a személyükben is érdekelt írókon kívül néhány előrelátó főúr. Kiemelkedő jelentőségű ezek közül elsősorban *Festetics* László apja *Festetics* György, akinek irodalompártolása, a kultúrtörökvések támogatására kész magatartása, hazafiúi példája nemcsak serkentőleg hathatott fiára, de ennek a példának gyakori emlegetése és a vele való állandó összehasonlítás talán terhes is lehetett. Hasonló jelentőségűnek kell tartanunk, a családi kapcsolatok révén is, nagybátyjának *Széchenyi* Ferencnek és unokaöccsének *Széchenyi* Istvánnak a hatását *Festetics* Lászlóra.

Festetics György nemcsak példájával hatott fiára, hanem annak nevelését is úgy igyekezett irányítani, hogy az a kor szellemében a haladást szolgálja.⁴

Festetics László érdeklődését a művészet, az irodalom, a nyelvi kérdések, a „hazai tudományos tsinosodás” irányában minden bizonnyal jótékonyan befolyásolták nevelői, *Péteri Takáts* József és *Kultsár* István. Mindkettő irodalmár, akiknek eddig még eléggé fel nem tárt jelentős szerepük volt nemcsak koruk irodalmi életében, hanem *Festetics* György irodalomtámogatásának befolyásolásában is. Különösen áll ez *Péteri Takáts* Józsefre, akinek *Festetics* Györgyhez írt, eddig még kiadatlan levelei, a legapróbb részletekig beszámolnak a *Magyar Minerva* kiadásának körülményeiről és fényt derítenek a bécsi meg hazai irodalmi életben elfoglalt jelentős szerepére.⁵

Péteri Takáts József közvetlen hatása alatt 1791-től 1799-ig volt *Festetics* László, hiszen ezalatt a nyolc esztendő alatt nemcsak tanította, de nevelte is az ifjú grófot, még lakásuk is közös volt. Különösen jelentősek azok az évek, melyeket Bécsben töltöttek, ahol a fiatal *Festetics* Lászlónak közvetlen élményei lehettek azokkal az írókkal való találkozások, akik közös szállásukon *Péteri Takáts*nál megfordultak. Tanúja lehetett *Görög* Demeter tevékenységének, *Péteri Takáts* József buzgolkodásának a *Magyar Minerva* körül. Találkozhatott *Virág* Benedekkel, *Batsányi* Jánossal, *Báróczi* Sándorral, *Révai* Miklóssal, *Horányi* Elekkel, stb. Érdekes bizonyítéka ennek többek között az a levél, melyet *Péteri Takáts* József 1798 március 24-én írt *Festetics* Györgynek:” A Náthán Zsidónak a’ következendő könyveket adtam által a’ levittel végett ... 40 Ode ad Hungaros több nyomtatványban. Ezt az ifjú Gróf László nyomtattatta ki maga költségén, némü némü jeléül a’ hálaadatoságnak azon szép ódáért, mellyet *Virág* Ur írt vala néki.”⁶ Ekkor *Festetics* László még csak tizenhárom éves.

A *Kultsár* István körében töltött évek sem lehettek kevésbé hatásosak irodalmi vonatkozásokban — most csak ezt vizsgáljuk — az ifjú *Festetics* László életében, hiszen *Kultsár*nál is gyakran megfordultak az írók, az élénkülő pesti irodalmi élet egyik megnyilatkozásaként. Erre az időre (1804) esik *Kultsár* István pályázati kiírása a magyar nyelvről.⁷

Számottevő könyvtára is lehetett *Kultsár* Istvánnak, akinek nyilvánvaló könyvszeretetét kéziratkiadásai (*Mikes* Kelemen,^{7a} *Gyula*ji Lestár stb.) is bizonyít-

ják. *Festetics* Györgyhöz Esztergomból 1799. augusztus 28-án írt levelében egyik főgondjaként említi könyveinek Pestre szállítását.⁸

Az ifjú *Festetics* László könyvtári élményei közt emlékezetes lehetett *Széchenyi* Ferenc elhatározása, mellyel a nemzeti könyvtárt megalapította (1802) és végül szeme előtt épült és alakult ki atyja személyes irányításával a keszthelyi kastély impozáns terem-könyvtára, mely — írja *Vályi* András 1799-ben — „a’ köz haszon vételre nyitva fog állani.”⁹ Valójában ez a könyvtár csak egy igen szűk réteg, főként a Georgikon professzorai számára, szigorú előírások szerint, volt hozzáférhető.¹⁰

Említést érdemelnek a *Helikoni Ünnepe*geken létesült irodalmi kapcsolatai is.

A reformkor kezdetét az 1825—27-es országgyűléssel szokás jelölni. Kétségtelen, hogy a mind sürgetőbbé váló reformkövetelések ezen az országgyűlési cikluson kaptak először hangot, azonban konkrét eredmény nélkül. Mégis alkotott ez az országgyűlés néhány olyan törvényt, mely a haladást szolgálta. A mi szempontunkból itt elsősorban a 11—12. törvényekre kell figyelemmel lennünk: a *Tudós Társaság* alapítására. *Széchenyi* István lelkes ajánlása nemcsak az Akadémia alapját vetette meg, hanem számos követőre is talált, hatása messze gyűrűzött. *Festetics* László 10 000 forintos alapítványt tett a Magyar Tudós Társaság javára.¹¹ A Somogy vármegyének írott levelében többek között az Akadémia alapításával is indokolja könyvtáralapítási szándékát.

Az eddigieket részben emlékeztetőül, részben azért sorakoztattuk fel, mert így talán könnyebben megérthetjük *Festetics* László közkönyvtár-alapítási kísérleteit. A kor politikai, szellemi élete, neveltetése szolgálhatnak némi magyarázatul. A könyvtárak iránti igény már korábban jelentkezett, hiszen a 18. század végén működtek a Lese kabinetek, néhány gyűjteménynek nyilvánosságot biztosított alapítója, vagy tulajdonosa (pl. *Klimó* György, *Széchenyi* Ferenc), de a közösség (tehát az állam) feladatának tekinteni — ezt véljük *Festetics* László alapításaiban újnak — a megyei és városi könyvtárak létesítését és főként fenn tartását, valóban új gondolatnak kell tekintenünk. A könyvtáralapítás önmagában sem volt idegen *Festetics* Lászlótól, mint erre már feljebb hivatkoztunk. 1820-ban a bécsi hidásziskola könyvtárának felállítására 4000 forintot ajánlott.¹²

Az elmondottakban igyekeztünk legalább azokra a fő hatóerőkre rámutatni, melyek *Festetics* László elhatározásának indítékai lehettek, akkor mikor 1825 legvégén és 1826 elején három vármegyének: Somogynak, Sopronnak és Vasnak ezer-ezer forintot, Zalának kétezer forintot kínált megyei könyvtár létesítésére, mely összesen a „magyar törvényt, historiát és nyelvet tárgyazó” könyveket vagy kéziratokat óhajtott beszereztetni. Úgy véljük, hogy ezeknek az iratoknak közlése bővebb magyarázatot már nem igen kíván és nemcsak kortörténeti szempontból érdekesek, hanem elsősorban könyvtártörténeti szempontból, jelentőséssel szaporítván kevésszámú ismert könyvtártörténeti dokumentumaink számát. Ismételten jelentőségeknek kell mondanunk ezeket az írásos emlékeket, mert egy valóban előremutató gondolat kifejezői, hiszen több mint százhusz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy korszerűen megvalósulhassanak.

Az első ajánlatot *Festetics* László Somogy vármegyének teszi:

„T. N. Somogy Vármegyének.

Azon újabb megszollítására a’ T. N. Vármegyének, mellyet Mjéltóságos Ladányi Gróf Smidegh József Ur jelentett, hogy a’ Velitesek Cassájából nékem

járó pénzt a' kaposvári Oskolák jövedelmei gyarapításokra fordítsam, ezennel alázatosan kinyilatkoztatom, hogy minekutánna mindenek tudtára a' nevelés dolgának külömbféle nemeiben nevezetesebb költségeim vagynak esztendőnkint, 's nem vádolhatnám magamat arról, hogy a' Tudományok ekképen való terjesztésekre tehetségem szerint nem iparkodnék, roszt néven nem veendik a Te-[kin]t[e]tes Karok és Rendek, ha a' Te[kin]t[e]tes N[eme]s Vármegyének azon pénzzel más módon kedveskedem. Minthogy Hazánk boldogságát előmozdítani, a'mennyire tőlem kikerül, mindenkor kész vagyok, gondolóra vévén azt, hogy az országgal összegyűlt Karok és Rendek nyilván oda törekednek, hogy Hazánk kebelében is a' Tudományok terjesztésére egy magyar Társaság felállítása eszközöltessék; e végre jónak és tanátsosnak lenni vélném, hogy a' Jurisdictionnál az országban, ugy mint a' N. Vármegyékben és Szabad Királyi Városokban mindenütt egy nemzeti könyvtár állítodna fel, melly eszköz által én is a' hazai tudományos tsinosodást, és előmenetelt segíteni kívánván, a' Velitesek cassájából nékem járó pénzt, mellyet ha ezer f[orin]tokat ezüst pénzben nem tenne, annyira szaporítani fogom, ezen Te[kin]t[e]tes N[eme]s Somogy Vármegyében szerzendő könyvtárának első kezdetére ajánlom azon móddal, hogy azon pénznek a' könyvek vagy kéziratok megvásárlására való fordítása fél esztendőnél tovább ne hallasztassék. Arra nézve pedig, hogy minő könyvek szereztessenek, mellyek a' Magyar törvényt, történeteket, vagy nyelvet tárgyazzák arra kérem a' T. N. Vármegyét, hogy egy kiküldöttséget nevezni méltóztassék, a'ki megbírályya, hogy miféle és melly könyvek vetessenek meg a T. N. Vármegye olvasó könyvtára számára, melly dologban arra bátorokodom a' T. N. Vármegyét kérni, hogy minekutána azon könyvek megszerzettettek azoknak Lajtsromokat nékem megküldeni méltóztassék, a' mi nékem öröm emlékezetül szolgáljon, hogy a' N. Vármegye könyvtárának eredete elkezdődött.

Kelt Keszthelyen Dec. 7-én 1825. Gróf Festetics László."¹³

Somogy vármegye válasza így hangzik:

„Méltóságos Gróf Ur!

Érzékeny szívvel vettük Méltóságodnak ezen Nemes Vármegyének kebelében fel állítandó Könyv-Tárta tett igaz Hazafiúi Ajánlását. — Vegye Méltóságod ezen hazafiúi Igyekezetéért egész Közönségnek szíves Köszönetét, 's azon való iparkodását, hogy ezen igyekezet tellyesedése a' Haza fényének, és a' Tökéltetességgel egybe köttetett Javának, melly egyedül itt Méltóságod szent Célja lehetett, egészlen meg feleljen.

Többire állandóul vagyunk. Költt a' mi Ezer nyoltz száz huszon hatodik Esztendei Februarius holnap Huszadik napján Kaposvár Mező Városban folyvást tartatott Nagy Gyűlésünkéből.

Méltóságodnak

kész szolgálai

Somogy Vármegyének Közönsége."¹⁴

A Somogy vármegyei könyvtár az egyetlen, melynek megvalósulásáról és aktív működéséről — eddigi kutatásaink alapján — tudomásunk van. Somogy vármegye válasza nemcsak formális volt, hanem valóban iparkodott is a „megye kebelében” könyvtárát felállítani. Létrehozták a bizottságot, melynek tagjaikul *Csepán Istvánt, Bodonyi Józsefet, Berzsenyi Dánielt és Siklós Vietort* válasz-

tották.¹⁵ A bizottság nagyon vontatott működésére vet fényt *Berzsenyi* Dániel *Csépán* Istvánnak írott töredékes levele, melyben nem mulasztja el, hogy egyben az alapítás jelentőségére is felhívja a figyelmet:

„Tekintetes Tábla Bíró Úr

Különösen tisztelt Nagy Jó Úr!

Azon igen szíves tisztelet mellylyel én a' T. Úr nagy érdemei eránt viseltetem kötelességemmé teszi, hogy e következő alázatos jelentésemet a' T. Úr elejbe terjeszem.:

A T. Vármegyének azon végzése melly engem a' tudva lévő Könyvek föl-jelelésére rendelt Kiküldöttséghez ki nevezett, ámbár olly későn jött tudtomra, hogy már e' részben alig tehettem volna valamit, mégis azonnal írtam Bodonyi Úrnak 's kértem hogy adja tudtomra a' dolognak miben létét, 's az Exmissus Uraknak egész szándékát, hogy velek együtt én is kötelességem szerint munkálkodhassam; de mivel levelemre Bodonyi úr még felelni sem méltóztatott 's a' többi Exmissus Uraktól is semmi tudósítást nem kaptam, meg nem engedte szemérmességem, hogy én többé magamat obtrudáljam; 's ugyan azért ezen igen igen szép kötelességemben semmit nem tehetvén, reményilem a' T. Úr előtt e' részben mentve fogok lenni.

Egyéberánt pedig, mivel én Gr. Festeticsnek ezen igen nagy és messzeható gondolatját úgy nézem, mint egy létünket culturánkat illető országos kérdésnek geniális megfejtését, bátorkodom a' T. Urat a' szent Muzák nevében arra alázatosan meg kérni, ha ne talán még Önnön szíve arra meg nem kérte, hogy ezen fontos dolgot bölts hazafiságához illő figyelemmel tekinteni méltóztasson. 'S méltóztasson a' T. Vármegyét arra bírni, hogy ezen könyvtárnak föntartására, gazdagítására, 's az illy olvasó intézethez igen illő folyóírásokra megkívántató fundus állíttassék. Mert csak így jelenhetik meg a' nagy gondolat a' Világ előtt a' maga méltóságában 's így várhatjuk azt hogy Somogy példája több Vármegyét is azon megfoghatatlan álomból, melly culturánkat nyomta, 's Hazánkat a' legszegényebb amerikai coloniáknál erőszben szegényebbé tette valahára fölbreszt 's ki mutatja mint kell a' pusztákban el szórt 's a' culturának minden organjaitól megfosztott magyar Nemességen segíteni, hogy azon kezdetett, mellyet az oskolákon nyer, tökéletességre vihesse 's ki mutatja, hogy a' Könyvtárokat, ezeket a' férfiának oskoláit 's a nemzeti culturának legfőbb kintseit hol kelljen le rakni ..."¹⁶

A megvásárlandó könyvek összeállítása mégiscsak megtörtént már 1826-ban, hiszen jegyzékét megküldték *Festetics* Lászlónak. „Mégis Ő Méltósága N. Somogy V[á]r[me]gyének meg köszöni, hogy a' Könyvtár számára meg vásárlandó Könyvek[ne]k özveirását néki megküldötte jelentvén, hogy az ajánlott Summának kifizetése eránt a' Csurgoi Fiscalisnak rendelését kiadta. — Igéri tovább Ő N[agysá]ga hogy Zvorinyi Apát Urnak Munkáját a' Bibliothekában megkerestetni fogja 's a' N. V[á]r[me]gyének megküldi.”^{16a}

Festetics László könyvtáralapítási kísérleteiből ez tekinthető egyedül sikeresnek, hiszen az 1830-as években már olvasószobája is volt a megyeházán. *Berzsenyi* Dániel haláláig szorgalmas kölesönzője volt a könyvtárnak, „Az olvasó szobából könyveket kivéő uraknak Reversalis Protocolluma” szerint, melyet 1832 január 1-től 1870 márciusáig vezettek.¹⁷ Állományáról 1835-ben betűrendes címjegyzéket készített *Sárközy* István második alispán. Nyilvános

könyvtárként 1866-ig működött a megyeházán, amikor is *Jankovics* László főispán a gyűjteményt, mely meglehetősen elhanyagolt állapotban volt, a kaposvári gimnáziumba helyezte el és az iskolai választmány gondozására bízta. 1928-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a megyei könyvtárat ismét leválasztotta a tanári könyvtártól, amivel közösen, de külön gyűjteményként kezelték.¹⁸

A következő könyvtáralapítási alkalmat Sopron vármegye szolgáltatta, amikor felszólította *Festetics* Lászlót, mint megyei birtokost, hogy járuljon hozzá az új megyeháza építéséhez. A megyei könyvtárak szükségességét, ajánló levelében még határozottabban fogalmazta meg *Festetics* László, mint a Somogy vármegyének írottban és az sem érdektelen, hogy az új megyeházat úgy kívánja felépíttetni, hogy ott „a’ N. Vármegyének könyvtárja is megférjen.”

A levél szövege a következő:

„*T. Pászthory István Tábla és Fő Sz. Bíró Urnak.*

Örömmel telleyesítem a’ T. N. Vármegye házának felépítésére szükséges ajánlást, mellynek okáért a’ Soproni Tisztségemnél azon rendelést tettem, hogy a’ midőn kívántatni fog 333 f 20 Xroat pengő pénzben e’ végre fizessen ki. Nem ismerem ugyan a’ T. N[eme]s Vármegyének szándékát, melly szerint az új építést történni fog; reményem mindazáltal, hogy arra tekintet léssen, hogy az épületben a’ N. Vármegyének könyvtárja is megférjen, melly dologról való gondoskodást az országul összegyűlt T. Karoknak és Rendeknek a’ magyar Tudományoknak elő menetelesítésére törekedő intézetekkel igen is meg lehet egyeztetni, sőt talán ellehet mondani, hogy ezen nemzeti tudománybeli tsinosodásnak eszközlése megkívánja, hogy minden T. N. Vármegyében és Szabad Királyi Városokban Könyvtárak felállítatnának, mellyekbe hazai és hazánkatilító munkák, mind nyomtatva, mind kéziratokban gyűjtenének össze, én is tehát a’ hazai tsinosodásnak előmozdításában részt venni kívánván, azon ajánlást teszem, hogy kebelében egy könyvtár szerkesztessék össze, ezen a’ N. Vármegye könyvtárjának első kezdetére egy ezer forintokat Conventios pénzben fizetni fogok, melly egész summán könyvek és kéziratok szereztessenek. — A’ megszerzendő könyvek vagy kéziratok meghatározása végett pedig akkor egy kiküldöttséget rendeltetni szükségesnek gondolnám; melly könyvek és kéziratok leginkább a’ magyar törvényt, nyelvet, és historiát tárgyazzák. Méltóztassék a’ T[ekin]tetes Úr ezen ajánlatomat, és szándékomat a’ T. N. Vármegyének jelenteni, melly ha más N. Vármegyék tudtomra való példáihoz képest kedvezést nyerend, és a’ könyvtár összeállításához készületek tétetnek, én az ajánlott ezer forintok[na]k Conventus pénzben lefizetésére kész leszek. Kelt Dec. 26-án 1825. Gróf *Festetics* László.”¹⁹

Sopron nagyon gyorsan, alig egy hónap múltán válaszolt:

„Méltóságos Gróf, s’ Királyi Kamarás!

Kiváltképpen Tisztelt Úr!

Nagyságodnak Pászthory István fő Szolga Biránkhöz intézett betses Levelébül értésünkre esvén Nagy Lelkü Hazafiúsággal telleyes abbéli szándéka, mellyben a’ Magyar Tudományoknak elő menetelesítésére és az Hazai tsinosodásnak nagyobb elő mozdítására nézve való ditséretes törekvésbül az Hazai mind nyomtatott mind Kéz iratokban lévő Munkákbul Megyénkben fel állítandó Könyv-Tár fel-segállítására Ezer forintokat Jó pénzben azon fel tétel alatt, ha hogy ezen ditső Szándék Kedvezést nyerend, és a’ Könyv-Tár fel állításához

Készületek tetettnék kegyessen ajánlani méltóztatott: Nagyságodnak ezen a' Köz haszonra tzelzó, és ditső emlékezetű Nagy Eleinek az egész Ország előtt elfelejthetetlen példájára ebbéli ditséretes szándékának ki-nyilatkoztatásából eredett Szívbeli öröm érzéseinket ezennel kijelentvén egyszersmint tudtára adni kívánjuk Nagyságodnak, hogy ugyan ezen tzelra való több hasonló ajánlásoknak eszközlése végett a' szükséges Rendeléseket mái Gyülésünkől meg tettük. Mellyek után kegyességében ajánlottak; szokott Tisztelettel maradunk.

Költ Sopronban Januarius Huszon harmadikán Ezer Nyoltz Száz Huszon Hatodik Esztendőben folyvást tartatott köz Gyülésünkől.

Méltóságos Királyi Kamarás Úrnak

alázatos Szolgája
Sopron Vármegyének Közönsége."20

A soproni megyeháza építése 1834-ben fejeződött be. A könyvtár ügye azonban, úgy látszik, lekerült a napirendről és csak 1840-ben kezdtek újra foglalkozni vele. Sopronmegye közgyűlése úgy határozott, hogy a felállításra kerülő megyei könyvtár kezelése a levéltárban történjék.²¹ „A nagy buzgósággal megkezdett szervezési munka, — olvashatjuk *Sümeghy* Dezső tanulmányában — sajnos, csakhamar elaludt, mert a többibben megismételt felhívás a földesuraknál nem talált meghallgatásra s a közgyűlések alkalmával kitett gyűjtőívek nem hoztak eredményt. Így a jószándékú fáradozás kárbevezett: a könyvtár felállításához szükséges tőkét nem lehetett előteremteni.”²² Ennek ellenére vannak adatok, melyek azt bizonyítják, hogy könyveket szerzeményeztek a negyvenes években.²³

Zala és Vas vármegyének egyidejűleg teljesen azonos szövegű levelet ír *Festetics* László:

„T. N. Zala és Vas Vármegye közönségének.

Az országul összegyűlt T. Karoknak és Rendeknek nyilván oda mégyen törekvések, de hazánknak dísze és boldogsága is megkívánja, hogy abban a' tudományok terjesztessenek, és az e' végre szolgáló intézetek eszközlésbe vétessenek. Ezen módok közül kiváltképpen czélirányos az, ha a' Jurisdictioknál, ugymint a Nemes Vármegyékben, és a' szabad Királyi Városokban mindenütt egy nemzeti könyvtár állítatnék fel. Én tehát a' hazai tudománybeli tsinosodást tehetőségemhez képest előmozdítani kívánván, azon ajánlást teszem a' T. N. Vármegyének, hogy ha kebelében egy könyvtárnak felállítását meghatározandja /: *Zalának* két ezer, — *Vasnak* egy ezer:/ forintokat ezüst pénzben, ezen könyvtárnak első zsengejére midőn a' könyvtár összeállítására készültek tétetni fognak, fizetni kész leszek. Ezen ajánlásom iránt szándékomat abban állapítván meg, hogy a' könyvtár számára olly könyvek vagy kéziratok szereztessenek, mellyek a' magyar törvényt, historiát, vagy nyelvet tárgyazzák. Egyszersmind pedig kérem a' T. N. Vármegyét, hogy ha ezen ajánlásom kedvezést nyerend, annak javallása végett, hogy melly könyveket vagy kéziratokat kellessék a' T. N. Vármegye könyvtára számára megszerezni, egy ki küldöttséget nevezni méltóztatassék, melly a' megveendő könyvek vagy kéziratok eránt véleményét a' T. N. Vármegyének bővebb elhatározásnak okáért benyújtsa. — Egyéberánt kegyességébe és Párt fogásába ajánlott mély tisztelettel vagyok a' T. N[eme]js. Vármegyének Keszthelyen Martius 6-án 1826. alázatos szolgája Gróf *Festetics* László m. k.”²⁴

Zala vármegye így válaszol:

„Méltóságos Gróf Császári Királyi Kamarás Úr!

Nagyságodnak hozzánk intézett hazafiúi betses levelét, mellyben egy Nemzeti Könyv-Tárnak Megyénkben leendő felálltása első zsengéjére akkor, a' midőn e végre az első készülleteinket tétetni fogjuk, két ezer ezüst forintoknak kifizetését megígérni méltóztatott, szíves köszönettel vettük, és Nagy Méltóságú Attyának Kinek nagy érdemei, és a' Haza Oltárán tündöklő számtalan áldozati a' feledékenység' homályával soha bé nem borítottathatnak, ditső nyomdokit Követő, 's Országunk boldogságára czélzó Igyekezeti igaz tisztelettel meg ismervén, a' megajánlott segedelemre, mikoron az ohajtott czélyhoz közeléttünk számot tartani fogunk; addig is pedig még ez érdemben további Intézeteket tennénk, a' többi Megyebéli Fő Rendeket, Püspököket, és egyéb Fő Egyházi Személyeket, és Káptalanokat, kik Kebelünkben Jóságokat bírnak, Különös levél által a' segedelem adásra meghívtuk. Kik többnyire igaz tisztelettel maradtunk. Költ Zala Egerszegben Böjt-Más havának Tizenharmadik, 's több utána következett napjain Ezernyolcszázhuszon hatodik Esztendőben folyvást tartatott Nagy Gyülekezetünkből.

Nagyságodnak

Kész, és Köteles Szolgáji
Zala V[árme]gyének Közönsége²⁵

Zalában *Festetics* László kezdeményezésének támogatói között találjuk többek között *Kisfaludy* Sándort, *Deák* Ferencet, *Csányi* Lászlót és *Skublics* Károlyt. *Kisfaludy* Sándor 1826-ban 100 kötet könyvet ajánlott fel, *Skublics* Károly 1831-ben családi könyvtárát a hozzátartozó almáriumokkal együtt adta a megyei könyvtár céljára, sőt a szakszerű kezelés biztosítására 600 ezüst forintnyi alapítványt tett. 1836-ban a könyvtári bizottság 100 példányban kinyomatta az állomány katalógusát és „Kötelezés”-eket, mai szóval térítvényeket is nyomattak. 1845-ben készítette el *Brunner* József a könyvtáráépület terveit. A szükséges pénz azonban nem volt együtt, mert a felajánlott összegek nem folytak be, jobbjára csak a kamatokat fizették ki, azt is elég nehézkesen. 1846 június 13-ig 2200 forintot sikerült összegyűjteni, azonban ez az összeg is, 1846 február 21-ére 1462 forintra csökkent. A könyvtár könyveinek kölcsönzésére — egyelőre — más bizonyítékunk nincsen, mint a kinyomtatott „Kötelezés”-ek és legfeljebb az szól a használat mellett, ha az állományesökkenést, úgy fogjuk fel, mint a kölcsönzés következményét. *Skublics* Károly adománya 1954 kötetet tett ki, az 1861. évi hivatalos kimutatás szerint azonban már csak 1253 kötettel rendelkeztek.²⁶ Ez a kezdeményezés sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

Vas vármegye válasza a leghosszabb és az ajánlással szemben bizonyos módosításokat is tartalmaz:

„Méltóságos Gróf, Császári, Királyi Kamarás Úr!

E' folyó Esztendei Szent György hava 10-kén folytatva tartatott Közz Gyülekezetünkben fel olvasván Méltóságodnak Hazafiúi Lélekkal hozzánk írott Kegyes Levelét, érzékeny Örömmel értettük abbul azon valóban Nemes igyekezetét, melly szerint a' Tudományok terjesztése által a' Nemzeti Csinosodást, és abbul következő Haza boldogságát elől mozdítottani szándékozván egy a' Megye Kebe-

lében fel állítandó Nemzeti Könyv-Tár bé szerzésére Ezer Pengő foréntokat olly módon ajánlani méltóztatott, hogy arra alkalmas Helyet, és szükséges Készületeket tegyünk egyszersmind Kebelünkben ki nevezendő Választmányunk a' be' szerzendő Könyvek be' szerzése eránt Véleményét előnkbe terjeszsze.

Mi is a' Hazai Nyelv gyarapértására, 's Csinosodására egy Nemzeti Könyv Tárnak fel állítottát Cél erányosnak látván' 's azért Méltóságodnak ebbéli Hazafiúi Kívánságát tellyes Készséggel tellyesétteni sietvén, Kebelünkben több Tagokbul álló Választmányt nevezénk ki, mellynek véleménye állapotda meg, hogy az általunk meg teendő tsekély Változtatás után ezen fel állítottandó Könyv Tárnak leg alkalmatossabb helye volna a' Külömben is Költségünkön épültt, s' egyenesen gondviselésünk alatt lévő Szombathelyi Lycaeam épületében, azt mi is annyival inkább helyben hagyánk, minthogy ezen Könyv Tár illy Közönseges épületben minden Tudományt Kedvellő Hazafiának minden időben tárva lehet, annak gondviselését pedig egyik a' Tanéttó Urak Közül ingyen fel vállolta volna, és egyszersmind, hogy ezen Célra szolgáló fundus egyéb ajánlások által is gyarapodván, ez által az óhajtott Intézet állandóságot nyerhessen, valamint a' Megyebéli Birtokos Urakat a' Nemzeti Nyelv gyarapértására, és Csinosodására szolgáló ezen Intézetre teendő ajánlásokra az All Ispányi Hivataly által buzdéttatni rendeltük, úgy Eő Kegyelmes Herczegségét Örökös Feő Ispány Urunkat is Megyénk Nagyjainak e' végre leendő megkeresése végett meg kértük. A mi pedig ezen Nemzeti Könyv Tárbán Méltóságod' Kívánságához képest be' szerzendő Könyveket illeti, minthogy ezeknek ki választása hosszassabb időt kívánna, azoknak fel jegyzését írtt Választmány a' leg közellebb meg tartandó Köz Gyülekezetünkre be' adni fogja.

A' mikor is midőn Méltóságodnak a' tett Nagy Lelkű ajánlása szives el fogadása mellett ennell megírni szerentsénk vagyon, egyetemben el nem titkolhatjuk azon szívbeli érzékeny Örömlöket, mellyet Méltóságod illy szép Hazafiúi igyekezete, 's önkényes ajánlása gerjeszt vala Mellyünkben; elevenedni látjuk Méltóságodban néhai Nagy Méltóságú Ura Attyának ditsó hamvait, 's lelkesedni annak a' Nemzet eránt tett jeles érdemeit, 's valamint annak emlékezete örökre fenn lesz a' Haza Oltárára írva, úgy Méltóságodra is forró hálá érzetek között fogják Késő Unokáink is hinteni Áldásokat.

Többnyire Kegyességébe ajánlottak egész Tisztelettel maradunk Méltóságodnak

Költ Szombathelyen 1826-ik Eszt. Április

10-kén folytatva tartatott Közönséges gyűlésünkben

leg kötelesebb Szolgái

Vass Vármegyének Közönsége²⁷

Hogy milyen eredményeket hoztak Sopronban, Somogyban és Zalában „a szükséges rendelések” azt a fentiekben láthattuk. A Vas megyei könyvtárról sajnos, eddig még, ennyit sem tudunk, lehetséges, hogy valóban a Lycaeam könyvtárára fordították az adományt. A kívánt könyvtár, Kaposvárt kivéve, sehosem ott is csak mérsékelten váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ugy látszik, hogy a megyei bürokráciába, a terjedelmes szóvirágokkal leplezett érdektelenségbe fulladtak ezek a jobb sorsra érdemes könyvtáralapítási ajánlatok, ami természetesen a kor-viszonyokkal magyarázható. Bizonyos azonban, hogy *Festetics* László olyan előremutató gondolatra talált, aminek megvalósítására még áldozni

is hajlandó volt²⁸ és ami, ha csak ideiglenesen is, a könyvtárak fontosságára fordította az említett megyék rendjeinek figyelmét. Igaznak fogadhatjuk el *Berzsenyi* Dániel megállapítását, különösen ma, amikor a nép állama — a közkönyvtárak kiépítése terén — már nemcsak a megyei könyvtárakat valósította meg hanem „a Tudományok terjesztése által a Nemzeti Csinosodást, és abból következő Haza boldogságát” valóban helyesen értelmezvén, túl is lépett azon, a Közművelődési könyvtári hálózatok megteremtésével: „... én Gr. Festeticsnek — ismételjük *Berzsenyi* levelét — ezen igen nagy és messzeható gondolatját úgy nézem, mint egy létünket kulturánkat illető országos kérdésnek genialis megfejtését ...”

Jegyzetek

1. Szabó Dezső: *A herceg Festetics-család története*. Bp. 1928, Franklin ny. 317. p.
2. Szabó D. i. m. 331. p.
3. Révai József: *Irodalmi tanulmányok*. Bp. 1950, Szikra. 9—10. p.
4. Szabó D. i. m. 320—327. p.
5. Ezúttal nem tartjuk szükségesnek a levéltári hivatkozások felsorolását. Ezt egy másik tanulmányban, vagy a levelek kiadásakor fogjuk megtenni.
6. Országos Levéltár, Festetics-család levéltára. (A továbbiakban: *Festetics lt.*) Directoratusi iratok. 1798: 348.
7. Mennyire ment már a Magyar Nyelvnek kimíveltetése; mitsoda eszközök és módok által kellene azt nagyobbra vinni; miképp lehetne ezen eszközöket foganatosokká tenni? Magyar Kurir. 1804: 482—483. p.
- 7a. Kostyál István: Kultsár István levele Festetics Györgyhöz IIK. 1960:475—476. p.
8. *Festetics lt.* Directoratusi ülésjegyzőkönyvek. 1799: 1008.
9. Vályi András: *Magyarországnak leírása*. Buda, 1796—1799. 2. köt. 356. p.
10. Kostyál István: Festetics György könyvtárosi instrukciója. *Magy. Könyvszle.* 1956: 299—303. p.
11. Szabó D. i. m. 339—341. p.
12. Szabó D. i. m. 334. p. Ugyanitt tesz említést a Sopronnak, Vasnak és Zalának tett alapítványokról, de úgy látszik a Somogy megyeiről nem tud.
13. *Festetics lt.* Memorabilia, 608/a.
14. *Festetics lt.* Directoratusi iratok, 1826: 86/328.
15. *Berzsenyi Dániel Ismeretlen és kiadatlan levelei*. Kiad. bev. és jegyzetekkel ellátta Merényi Oszkár, Bp. 1938, 108—109. p.
16. *Berzsenyi D. i. k.* 73—74. p. Szükségesnek tartjuk itt helyesbiteni Merényi Oszkár azon megállapítását, hogy a levelet ő közli először, mert az már — igaz, hogy keltezés és a címzett ismerete nélkül — Toldy Ferenc közlésében, az *Új Magyar Múzeum* 1860: 2. köt. 90. p. megjelent.
- 16a. *Festetics lt.* Direct. Repertorium 1826:322/I. b.
17. Kanyar József: Berzsenyi és a Somogy megyei olvasótársaság. = *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1956: 474—475. p.
18. Lásd bővebben: *A kaposvári magyar királyi állami főgimnázium Emlékkönyve, 1812—1912*. Kaposvár, 1913, Szabó ny. 223—224. p. — Bereczk Sándor: *Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése*. Bp. 1925. 16. p. — Ezek szerint már 1816-ban alapították a megyei könyvtárat, melyre Festetics Lajos több mint 4000 kötetet adományozott, aminek ellentmond Festetics László idézett adománylevele. — *Magyar Minerva*. VI. köt. 439. p.
19. *Festetics lt.* Memorabilia, 608/a.
20. *Festetics lt.* Memorabilia, 609.
21. Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. = *Levéltári Híradó*, 1956: 80. p.
22. Sümeghy D. i. m. 81. p.
23. Vörös Károly szíves közlése, akinek ezúton is köszönetet mondok.
24. *Festetics lt.* Memorabilia, 608/a.

25. *Festetics lt.* Memorabilia, 610.
26. Lásd bővebben: *Jakab Géza—Németh László: Országos Nemzeti Könyvtár-építő mozgalom a reformkor elején Zalában.* = *Magyar Könyvszemle*, 1958: 267—271. p.
27. *Festetics lt.* Memorabilia, 611.
28. *Festetics lt.* Direct. Repertórium 1826:1242. „N. Somogy, Zala Vass és Soprony V[á]r- [me]lyék[nek] Könyvtár állításra ajánlott Summák fizetessenek meg”,

L. Festetics's endeavour to found public libraries

I. KOSTYÁL

Count *László Festetics* (1785—1846) was the son of Count *György Festetics* (1755—1819), one of the most progressive-minded Hungarian magnates of his time, the founder of the Georgikon (the first agricultural college in Europe), the organizer and host of the Helikon festival (a literary festival aiming at promoting Hungarian literature), and a very wealthy Maecenas. He endeavoured to promote the country's progress by contributing to the improvement of national culture. He employed two men of letters as tutors to his son *László*, and created his impressive private library in one of the decorative halls of his castle (preserved still to-day in the same place and setting, in custody of the National Library). It was not only he, who gave his son a good example for cultural aspirations, but also the latter's uncle, Count *Ferenc Széchenyi*, who by donating his library and art collection to the nation (1802) laid the foundation of the National Library and the National Museum, and his cousin, Count *István Széchenyi*, who by making a handsome financial offer, (1825) made possible the foundation of the Hungarian Academy of Sciences.

These influences on *László Festetics* brought about his decision in 1825—1826 to offer 2000 florins to the county of Zala and 1000 florins each to the counties of Sopron, Somogy and Vas in order to establish county libraries, “by means of which” he wrote “I wish to promote the advancement of learning in our country . . .” The county councils accepted his offer enthusiastically, but organization soon broke down in most places, except in county Somogy. Only in Kaposvár did a library actually begin its work. To be sure, his statement in his letters about the establishment and maintenance of public libraries being the task of the community was foreshadowing progress, which was really achieved only by the people's state in our days. (There are ample citations from original documents in the paper.)